

7. Кузмицкас Б. Предисловие / Б. Кузмицкас // Антропологический поворот в философии XX века : сб. статей. – Вильнюс, 1987. – С. 7.
8. Левчук Л. Т. Західноєвропейська естетика XX століття / Л. Т. Левчук. – К., 1997. – С. 26.
9. Марков Б. В. Философская антропология / Б. В. Марков. – С. Пб., 1997. – С. 14.
10. Мельвиль Ю. К. Пути буржуазной философии XX века / Ю. К. Мельвиль. – М., 1983. – С. 110.
11. Скальська Д. М. Естетичні виміри філософсько-антропологічних вчень XX століття / Д. М. Скальська. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, ФакеЛ, 2003. – 231 с.

The paper analyzed the perspectives of modern era aesthetics. Aesthetic discus as part of philosophical anthropology acquires the status of “aesthetic anthropologism” with its origins, traditions and posttraditions.

Keywords: *philosophical anthropology, anthropological principles, aesthetics, art, phenomenological-existential line, metatradition.*

УДК 1(091):124.4:17.022.1

ББК 87.3

Анастасія Яремак

ЛЮДИНОМІРНІСТЬ ЕСТЕТИЧНОГО ІДЕАЛУ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

У статті досліджується роль людини як важливого фактора формування естетичного ідеалу. Проаналізовано особливості розвитку людиномірності в естетичних цінностях різних періодів розвитку філософської думки в Україні.

Ключові слова: *ідеал, естетичний ідеал, естетичні цінності, етичні цінності, прекрасне, людиномірність, антропоцентризм, гуманізм.*

Однією з визначальних особливостей поглядів українських філософів у сфері естетики є акцент на людиномірність. Саме ця риса послідовно постає з екзистенційного, гуманістичного й етико-спрямованого характеру української філософської думки. Людина завжди займає чільне місце як об'єкт і суб'єкт філософського дослідження, тому важливо з'ясувати, яким чином вона присутня в естетичних поглядах українських мислителів віддавна й до сьогодні.

Вивченням цієї проблеми займалися І.Іваньо, який дослідив особливості розвитку української естетичної думки; Ф.Прокопович, аналізуючи риторичне мистецтво, не проминув увагою питання прекрасного в людині; Т.Шевченко, М.Гоголь, Леся Українка та ін. розкривали питання людиномірності естетичного ідеалу у своїй творчості; І.Франко, досліджував й аналізував творчість своїх сучасників, зокрема, Лесі Українки та В.Стефаніка. Також людиномірності стосуються напрацювання С.Возняка, О.Дарморіза, А.Камінського, Л.Левчук, І.Мірчука, В.Мовчан, О.Петрушенка. До останніх публікацій на вказану тему належать стаття А.Камінського “Естетичний ідеал”, де визначаються роль і завдання цього поняття [4], стаття О.Дарморіза “Естетичний ідеал в українській філософській думці першої половини XX століття”, у якій окреслюються погляди українських мислителів XX століття на поняття естетичного ідеалу, естетичного смаку, цінності [2].

Мета статті – проаналізувати людиномірні аспекти естетичного ідеалу в українській філософській думці протягом усього часу її становлення й пошуку суттєвих особливостей, які сформувалися в процесі історичного розвитку філософських поглядів різних мислителів.

Розглядаючи поняття ідеалу, знаходимо чітке й доволі вичерпне визначення, згідно з яким ідеал – це “...уявлення про найвищу досконалість, котра як взірєць, норма і мета визначає спосіб і характер діяльності людини або соціальної групи” [9, с.231]. Отже, узагальнюючи, можна підсумувати, що ідеал – це взірєць, який є досконалим у своєму роді. Естетичний же ідеал – це “...вид естетичного відношення, що є взірцем на-

лежної чи бажаної естетичної цінності (ідеал краси, ідеальна гармонія тощо). Він формується в певних історичних умовах і змінюється відповідно до розвитку суспільства” [7, с.83]. Таким чином, естетичний ідеал – поняття вужче й позначає досконалий зразок того, що сприймається емоційно-чуттєвим шляхом. Естетичний ідеал існує як поняття належне – таке, до якого людина прагне і який бажає втілити.

Оскільки людина розглядається як суб’єкт пізнання і творець ціннісних орієнтирів, то необхідно також окреслити, що конкретно ми маємо на увазі під поняттям “людиномірність”.

Якщо антропоцентризм возвеличує людину, підносячи її як “центр Всесвіту”, “кінцеву мету світобудови” [9, с.33], то людиномірність має на меті пояснити процес формування цінностей і найвищої та найдовершенішої з них (ідеалу, зокрема естетичного) і навіть характер усієї філософії, опираючись на положення про людину як мірило. Представникам антропоцентричного світогляду властиво зосереджувати увагу та спрямовувати свої міркування на саму проблематику людини, а людиномірність – це швидше присутність у міркуваннях апеляції до людських потреб і бажань, її діяльності.

Окрім того, важливо зазначити, що людиномірність естетичного ідеалу в українській філософській думці має гуманістичне спрямування. Це зумовлено тим, що естетичний ідеал не лише зосереджується на необхідності людини як основної точки відліку філософських розмислів, а й акцентує увагу на потребі утвердження свободи, щастя, принципів рівності, людяності, справедливості.

Як від точки відліку, від людини беруть початок будь-які судження у сфері естетики, оскільки вони виникають на основі емоцій. Хоч естетичний ідеал багатомірний, проте особливу увагу варто звернути на людину, її ціннісні орієнтири, які лягають в основу її діяльності й суджень, а відтак і формування самого естетичного ідеалу. Українська філософська думка робить акцент на питанні людини, її смисложиттєві проблеми й знаходиться в постійному пошуку підстав людського буття. Тому, зважаючи на наявний тісний зв’язок уявлень про естетичне й етичне, естетичний ідеал тут розглядається здебільшого нерозривно пов’язаним із пошуками рис досконалої людини. Таким чином, мірою прекрасного постає сама людина.

Досконалий естетичний взірець історично змінюється, якщо розглядати його в хронологічному розвитку. Отож розглянемо зародження, формування й розвиток людиномірності естетичного ідеалу в українській філософській думці в історичній динаміці.

Зародження естетичних цінностей в українській філософській думці бере початок ще в українській дохристиянській міфології. І.Іваньо зазначає: “У свідомості народу історично першим об’єктом і мірою краси виступає не людина, а природа, від якої залежало людське життя” [3, с.25]. Однак природні стихії та явища часто уявлялися антропоморфними. Наприклад, мавки поставали в людській уяві як молоді красиві дівчата. Леся Українка пізніше поетизує цей образ у “Лісовій пісні”:

“...ти зовсім така,
як дівчина... ба ні, хутчій як панна,
бо й руки білі, і сама тоненька...” [5, с.356].

Погляд на Сварога як на батька та виокремлення його дітей Сварожичів, які прагнуть світом, – це цілком однозначне свідчення того, що людям у той час було притаманно бачити богів олюдненими – такими, які мають не лише ідеалізовану зовнішність (мавки), володіють неймовірною силою (Перун, Стрибог), а й відповідний сімейний уклад, який гармонійно функціонує. В означений період, ще до приходу християнства, основні естетичні цінності формуються в синкретичній єдності зі світоглядними позиціями щодо богів і духів як людиноподібних істот.

У філософській думці Київської Русі головним проблемним полем для міркувань стає відношення “людина – Бог”. Відтак С.Возняк пропонує вважати парадигмою того

часу “антропотеоцентризм” [1], що цілком закономірно. Звісна річ, що естетичний ідеал втілюється в іконописі, де зображення Бога неможливо уявити інакше, як у людській подобі. Людська подоба в іконописі – це крок до осмислення добродетелей, які є обов’язковими атрибутами набожної людини й водночас утіленням розуміння нерозривного зв’язку естетичного ідеалу з етичними цінностями, такими як добродетельність, милосердя, людинолюбство.

Після занепаду Київської Русі та Галицько-Волинського князівства у світогляді відбуваються суттєві зміни. Антропоцентрична спрямованість у пошуках естетичного ідеалу залишається, але набирає нового значення, унаслідок піднесення ролі творчої активності людини, “антропокреатоцентризм” [1]. У філософських пошуках акцент з осмислення добродетелей як таких зміщується на пошуки активного їхнього втілення. І.Іванько, досліджуючи розвиток естетичної думки в Україні, вважає, що становлення естетичних ідей у цей період залежить від бурхливого розвитку гуманістичних поглядів: “Діячі братських шкіл під впливом гуманістичних ідей прагнули використовувати мистецтво для розвитку людини, її освіти й виховання. Частина полемістів відчула вплив гуманістичних ідеалів і прагнула вийти за рамки традиційних релігійних уявлень, опановуючи ідеї світського мистецтва й філософії” [3, с.56]. Справді, хоча в цей час поновлюється інтерес до філософії Київської Русі, на зміну особистій аскетичній практиці, запропонованій філософськими міркуваннями тієї доби, приходять ідеї людини світської, яка бере активну участь у суспільних процесах і є носієм національного світогляду. Таким чином, людиномірність естетичного ідеалу означеного періоду проявляється в спробі осмислити нову якість людини через світське мистецтво, яке стверджує потребу самозаглиблення у внутрішній духовний світ. Сакральний живопис також зазнає відповідних змін, які зумовлені духом епохи.

Просвітницька філософська думка в Україні характеризується “антропораціоцентричним” [1] світоглядом, де навіть естетичний ідеал осмислюється з позицій раціонального підходу. Ф.Прокопович у праці “Про риторичне мистецтво” вважає необхідним дотримання в мовному оформленні промови розумності: “...як ми захоплюємося обличчям людини, у якій вбачаємо вчений розум: яке б воно не було, а милуємось ним як красивим” [8, с.264]. Таким чином, мислитель загострює увагу на тому, що людська здатність продуктивно раціонально мислити постає нарівні з внутрішньою гармонією людського організму як одна з визначальних рис, за якими можна скласти уявлення про людину як естетично досконалу. До традиційної уваги, яка звертається на чесноти людини як необхідний атрибут її естетично ідеального образу в українській філософській думці означеного періоду, додається раціональність (на відміну від думки доби Київської Русі, коли в пошані була мудрість).

Представники українського Просвітництва, як і представники українського Відродження, ідеальною людиною вважають людину активну, а її краса виявляється в гармонійній цілісності. Г.Сковорода в пошуках гармонійної людини зосереджує свою увагу на її серці, краса якого важливіша, ніж тілесна досконалість. Запропонована ним оновлена древньогрецька тріада “істина–добро–краса” найповніше окреслює гуманістичне та раціоцентричне спрямування осмислення естетичного ідеалу епохи Просвітництва в Україні. Г.Сковорода, як і його попередники в братських школах, вважав, що мистецтво повинно виконувати виховну функцію, а не замикатися саме на собі, окреслюючи морально-етичні орієнтири.

Академічна філософія XIX століття в Україні не цікавиться естетичною проблематикою в тому ж обсязі, що й раніше, звертаючи свою увагу основним чином на гносеологічні й онтологічні питання. Але важливо відмітити, що в цей період значного поширення набувають переконання щодо людини як істоти активної (І.Шад), люблячої, бажаної добра світові (О.Козлов), людина розглядається як мірило й запорука власно-

го щастя та добробуту (М.Каразін), розробляється проблематика природних прав людини (І.Ризький) тощо. Ця людиномірність філософських міркувань щодо естетичних цінностей натомість значним чином розгортається у філософії українського романтизму та суспільно-політичній думці кінця ХІХ – початку ХХ століть.

В естетичній думці українського романтизму людиномірність проявляється здебільшого в естетичних образах. Слід згадати, що людина та природа розглядаються в романтизмі в синкретичній єдності. Відтак уявлення про естетичний ідеал часто передається у формі “олюдненої” природи, природних образів, яким приписуються людські риси. Означені образи неодноразово знаходимо у творах Т.Шевченка (у поезіях “Тополя”, “Причинна”, “Думка” та ін.), М.Гоголя (“Вечори на хуторі поблизу Диканьки”, “Вій” тощо). Для Т.Шевченка заперечення людини в будь-якому аспекті є немислимим: уся його творчість насичена гуманістичним підходом до розуміння людини, ствердженням її прав, міркуваннями про необхідність духовної свободи. Типізований образ козака в поезії “Іван Підкова” розгортає перед читачем зразок досконалої людини, яку так поцінують у цей час – суспільно-активної, свободолюбної, вольової. М.Гоголь у “Мертвих душах” саме через естетичні образи, відштовхуючись від проявів потворного та неетичного, ілюструє моральні вади й шукає ідеальну людську істоту, а, як наслідок, знаходить взаємозв’язок між характером душі (мертва чи жива) і зовнішністю людини. Зовнішність завжди несе відбиток душевних якостей: красивою може бути тільки чиста душею людина, людина, сповнена чеснот гуманістичного характеру, що М.Гоголь і розкриває в означеному творі.

У той період у центрі роздумів про людину постало відношення “людина – нація”. До цього підштовхували реалії життя – факт відсутності власної української держави змусив зосередити значну увагу мислителів українського романтизму на питаннях історії та національній ідеї. Саме тому, на нашу думку, пануючим напрямом світоглядної парадигми в романтичний період є “антропонаціоцентризм” [1]. Це питання в естетичній площині вирішується знову ж через художні образи, але в цьому разі вже героїчного характеру, які завжди є втіленням ідеальних етичних якостей в “ідеальній” естетичній формі. Ідеальність форми не слід розглядати як суто гармонійне поєднання рис чи пропорційність у зовнішності, вона цілком може бути втілена й в образі літнього мудрого чоловіка (наприклад, кобзаря).

Кінець ХІХ – початок ХХ століть ознаменувався у філософській думці розгортанням суспільно-політичних парадигм, які подекуди розвивалися на ґрунті та під впливом романтизму. Леся Українка, наприклад, уміло синтезувала романтичні настрої з ідейністю суспільного спрямування. Ідейність мистецтва, згідно з її поглядами, цілком може визначати виховну функцію основною функцією мистецтва. Не останнє місце в осмисленні нею естетичних цінностей через призму мистецтва займає й народність мистецтва. Мистецтво заради мистецтва – беззмістовне, замість такого підходу Леся Українка пропонує розглядати завданням мистецтва служіння вищій меті. Уявлення мислительки про естетичний ідеал формується під впливом поєднання ідей загальнолюдського та національно-особливого, принципів рівності й братерства, концепції свободної активної людини. Гармонійне поєднання цих двох начал (загальнолюдського й національно-особливого) та інших міркувань, сповнених гуманізму, закономірно прослідковується в її поетичній творчості.

На людиномірність необхідно також зважати, вивчаючи теоретичний доробок І.Франка. Він стверджує, що “поетична краса, се не є сама краса поетичної форми, ані нагромадження якихсь нібито естетичних і гарних образів, ані комбінація гучних слів. Усі ті складники тільки тоді творять дійсну красу, коли являються частинами вищої цілості – духовної краси, ідейної гармонії” [10, с.273–274]. Таким чином, прекрасне актуалізується там, де присутні вища ідея й воля до її втілення, сама ж краса як така

не має ваги й не є повноцінною красою. Отже, можна зробити висновок, що приналежність І.Франка та Лесі Українки до націонал-демократичного напрямку та тісне спілкування приводять до подібних поглядів на роль свідомої й активної особистості в розвитку ідеї краси, прекрасного, ідеального у сфері естетики.

В.Стефаник, зосереджуючи увагу на соціальних проблемах, завжди торкається теми потреб людини, її бажань, прагнень. У творах філософа часто знаходимо міркування над проблемами селянства та робітників, що свідчить про тяжіння В.Стефаника до народності мистецтва. Йому також притаманно звертати увагу на соціальні протилежності через художні образи. Наприклад, в оповіданні “У нас все свято” естетичний ідеал виступає як засіб підкреслити контраст реального та належного в суспільних відносинах.

Філософ української діаспори І.Мірчук у своєму курсі лекцій з естетики наголошує на унікальності ролі людини (цілої нації) у формуванні естетичного ідеалу: “Різні естетичні ідеали, що виступають рівночасно у різних народів або суспільних кіл, які відповідно до своїх здібностей виконують призначене їм завдання, належать так само до одного і того самого поняття. Що в українців розвинулася так високо народна музика, а у німців – епічна творчість, це вказує тільки на різні ролі, які ці народи мають відіграти в історичному процесі, але рівночасно всі ці прояви вселюдської творчості в різних країнах та у різних народів є одно вартні і тільки взаємно себе доповнюють” [6, с.24]. Така світоглядна позиція, як і в інших його міркуваннях про естетичний ідеал, нагадує естетичну позицію Г.Гегеля.

Упродовж періоду існування Радянського Союзу естетичний ідеал розглядався в рамках марксизму-ленінізму. Довершеним, взірцевим зразком людини була людина, яка чесно працювала, розвинена фізично, щаслива й, що найголовніше, така, яка живе, радіючи суспільному ладу тоталітарної держави, яка, у свою чергу, пропонує суворий контроль щодо порухів душі й тримає в жорстких рамках уявлення про національну ідентичність. Таким чином, людська постать в уявленні про естетичний ідеал наче й була присутня, але відсувалася на периферію цінностей. Зважаючи, що естетичні цінності в українській філософській думці завжди нерозривно пов’язувалися із цінностями етичними й мали чітко виражений гуманістичний характер, закономірно виникає відповідний дисонанс, який почав знаходити логічне вирішення з приходом періоду незалежності України.

Філософська думка в Україні сьогодні зацікавлена в теоретичних розробках естетичної проблематики, її стосунку до людини та “людиномісткості” естетичних категорій, зокрема, естетичного ідеалу. Серед сучасних дослідників можна прослідкувати плюралізм поглядів. А.Камінський досліджує естетичний ідеал і дотримується ідейного поля антропоцентризму: “Естетичний ідеал...перебуває в органічному взаємозв’язку з національним ідеалом” [4, с.78]. О.Петрушенко розглядає естетичний ідеал дещо ширше, визнаючи необхідність зміни ідеалу згідно з вимогами суспільства. О.Дарморіз теж стоїть на позиціях об’єктивного підходу, стверджуючи, що естетичний ідеал це – “... уявлення бажаного досконалого стану з погляду прекрасного – завжди є образом взірцевого, а отже ціннісного, оскільки естетична цінність відображає ступінь досконалості, якою людина наділяє об’єкт свого естетичного сприйняття” [2, с.124].

Так чи інакше ідеал в естетичній сфері завжди орієнтований на людину, яка постає своєрідною мірою прекрасного, бо й антропоцентричний погляд, у якому підноситься ідея нації, і логічне зауваження щодо історичної мінливості ідеалу разом із суспільством, і твердження про те, що саме людина виокремлює ціннісні риси й наділяє ними об’єкт сприйняття, – усе це однозначно свідчить про закономірну тенденцію в сучасній естетичній думці вважати роль людини у формуванні естетичного ідеалу винятковою.

Людиномірність належала до основних світоглядних орієнтирів, притаманних українській філософській думці. Із часом питання людини, що містив у собі естетичний ідеал, змінювалися відповідно до потреб, які висувала та чи інша доба. Однак людина,

вирішуючи проблеми естетичних цінностей та естетичного ідеалу, ніколи не залишалася осторонь і, судячи з усього, була визначальним фактором для формування естетичних поглядів будь-якого періоду розвитку української філософської думки.

1. Возняк С. Антропоцентризм філософської думки України: ретроспективний погляд [Електронний ресурс] / С. Возняк. – Режим доступу : <http://www.mesoeurasia.org/archives/5882> (17.06.2013).
2. Дарморіз О. Естетичний ідеал в українській філософській думці першої половини ХХ століття / О. Дарморіз // Вісник Львівського університету. Серія філософські науки. – 2008. – № 11. – С. 124–132.
3. Иваньо И. Очерк развития эстетической мысли Украины / И. Иваньо. – М. : Искусство, 1981. – 424 с.
4. Камінський А. Естетичний ідеал / Адам Камінський // Мандрівець. – 2005. – № 4. – С. 73–79.
5. Леся Українка. Лісова пісня / Леся Українка // Зібрання творів : у 2 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975. – Т. 1. – 728 с.
6. Мірчук І. Естетика / Іван Мірчук. – Мюнхен, 2003. – 108 с.
7. Петрушенко О. П. Словник з естетики / О. П. Петрушенко. – Львів : Магнолія, 2006, 2009. – 353 с.
8. Прокопович Ф. Про риторичне мистецтво / Феофан Прокопович // Філософські твори : у 3 т. / Ф. Прокопович. – К. : Наук. думка, 1979. – Т. 1. – 512 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
10. Франко І. Леся Українка / Іван Франко // Твори : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1981. – Т. 31. – 595 с.

In the article the role of man as an important factor of the aesthetic ideal's formation is examined. The peculiarities of human-measure's development in aesthetic values of different periods of the development of philosophical thought in Ukraine are analyzed.

Keywords: *ideal, aesthetic ideal, aesthetic values, ethical values, beautiful, human-measure, anthropocentrism, humanism.*

УДК 1.17.7.73.79 (791)

ББК 7.01

Катерина Ірдиненко

ЕСТЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ТАНЦЮ В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО МИСТЕЦТВА

У статті проаналізовані постмодерністські тенденції розвитку сучасного хореографічного мистецтва, показані риси, які притаманні постмодерністському мистецтву в цілому, представлена постмодерністська епоха як багатомірне теоретичне та художнє відображення духовного повороту в самосвідомості західної цивілізації щодо сфери мистецтва й філософії.

Ключові слова: *постмодерн, модерн, танець, танцювальні техніки, синтез мистецтв.*

Розвиток естетики та постмодерністського мистецтва у ХХ столітті є складним і суперечливим процесом. Аналіз основних тенденцій ХХ століття дає змогу органічно поєднати історико-естетичний матеріал із новими теоретичними розвідками української та світової науки, ввести в широкий науковий ужиток нові джерела. Риси, які притаманні постмодерністському мистецтву, характеризують не стільки саме його, скільки виражають загальну культурну парадигму сучасності, зокрема, невизначеність, відкритість, незакінченість, фрагментарність, тяжіння до реконструкції, колажність, цитатність, відмову від канонів, від авторитетів, іронічність як форму руйнування присутності самоіронії, багаторівневе тлумачення, маргінальність, іманентність, що перетворює культурну діяльність на інтелектуальну гру, звернення до матеріальності, девальвацію естетичної цінності, ідею штучної краси, що стирає опозицію природне – штучне й наполягає на нарочитій ненатуральності, не-імітації природи як еталона. Це неповний перелік основних визначень постмодерністського мистецтва [4, с.183].

Постмодернізм – це багатомірне теоретичне та художнє відображення духовного повороту в самосвідомості західної цивілізації щодо сфери мистецтва й філософії. Че-